

Salmeskatten som ressurs i de troendes bønneliv

Egil Sjaastad
Dosent Fjellhaug Internasjonale Høgskole
esjaastad@fjellhaug.no

Resumé

Salmebøkene har gjennom kirkehistorien betydd mye for folks andaktsliv. Ikke bare har de fått mye kristen kunnskap gjennom solide salmer. Like viktig har det vært at salmene hjalp dem i bønnelivet deres. En stor del av salmeversene er formulert som *tiltale til* Gud. I Jesu navn tar disse salmene oss med for Guds ansikt.

Om dette er det denne artikkelen handler.

Keywords

Salmeskatten er en ressurs og hjelper oss med å formulere tilbedelser, bønner, påkallelser, takk og klage.

Introduksjon

Da unge Hans Nielsen Hauge hadde sin avgjørende opplevelse i 1796, gikk han og sang på en bønnesalme (finnes i DELKS salmebok nr.409). Han var kommet til det andre verset, «Styrk meg rett kraftig i sjelen her inne at jeg kan kjenne hva Ånden formår». Da ble han oppløftet i ånden og fikk sin gjennomgripende kallsopplevelse. Dette ble begynnelsen på et liv i tjeneste for Herren.

Salmer spilte åpenbart en rolle i Hagues bønneliv. Kanskje var han seg ikke bevisst at salmen var en bønn. Men hans sinn var vendt oppover, i påkallelse, bønn og hengivenhet, og den inderlige salmen ga ham ordene.

Da Landstad (1802–1880) arbeidet med redigeringen av 'sin' salmebok, skrev han et avisinnlegg i bladet *Fædrelandet*. Her etterlyste han opplysninger om bønneverset *Jesus styr du mine tanker* (785). Han fikk en rekke svar, mange av dem handlet om hvordan folk hadde lært dette verset. En av dem skrev: «Min gamle fromme bestemor kunne en mengde salmer utenat. Som barn delte jeg seng med henne, og da hun hver aften i sin bønn til Gud ba også dette vers, lærte jeg det utenat.»

Han fikk flere lignende historier om mødre/bestemødre/fostermødre som brukte dette 'hjertesukk' (eller 'sukk') i sitt bønneliv. De bekrefter at mødre ofte har vært de viktigste tradisjonsbærerne. Salmevers som kveldsbønn eller morgnebønn er et av mange eksempler på dette.

Carl Fr. Wisløff fortalte gang om sin fars bruk av bønnevers i andaktslivet i hjemmet. Far hadde pedagogisk teft, fortalte Wisløff. Han brukte gjerne de samme salmeversene i hver andakt med barna – etter at mor var død. Slik gikk versene inn i barnas forråd av bønner og preget siden deres bønneliv: *Sorg, o kjære fader du* (461), *O Jesus, som ha elsket meg* (205) og *Velt alle dine veie* (174). De to første er tiltale til Gud, altså bønn, det siste er en oppmuntring til bønn.

Jeg husker godt husandakten hver søndag i mitt barndomshjem i 50–60-årenes Trøndelag. Far kunne be inderlig og lenge. Og nesten alltid var en bønnestrofe fra en salme integrert i bønnen. Jeg begynte å skjønne at salmeskatten er en ressurs i troendes bønneliv. Far siterte f.eks. fra fedrelandssalmen (683): «Du sende ditt ord til Noregs fjell og ljøs over landet strøymde», eller han lot takkebønnen innledes med verset «Jesus, det er mer enn meget at jeg deg til gave fikk, ta mitt hjerte som ditt eget, sett det i den rette skikk» (fra *Jesus Jesus, ham alene*, 227).

Hjemme hos oss brukte vi ofte *Du som freden meg forkynner* (216) i kveldsbønnen for barna da de vokste til. Det enkle verset er en erklæring for Jesu ansikt – om det han betyr for oss. Lina Sandells barnesalme *Bred dina vida vingar* (707) var også god å ty til ved barnesenga. Den inneholder konkrete bønneemner, store tema som inkluderer appell til Jesu omsorg og glede over nåden i hans blod. Forstår barn slike tekster? Blir de *med* i bønnen?

Mange kan i alle fall vitne om at salmevers knyttet til faste ritualer ble med en gjennom livet. Innholdet vil kunne åpne seg etter hvert. Vers de lærte som små, beriker bønnelivet.

Omfanget av bønn i salmeskatten

Men la oss gå litt mer systematisk til verks. Jeg fant fram *Salmebok for kirke, hjem og skole*, utgitt av Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn (DELK). Boken har 801 salmer. Den gjengir mange klassiske salmer som ble mye sunget i folkekirkene i Danmark/Norge på 17- og 18-hundretallet. Samtidig er dette salmer som i noen grad – i alle fall i dette kirkesamfunnet – har levd videre i gudstjenestelivet i nyere tid.

Denne salmeboken antas å kunne gi et gjennomsnittsbilde av den klassiske salmeskattens *omfang av bønn* i salmene. (Når ikke annet er presisert, er salmenumrene i denne artikkelen fra denne boken.)

Jeg lette etter alle strofer (salmevers) som inneholder tiltale til Gud. Dermed valgte jeg altså å bruke ordet bønn i vid betydning – om all slags tiltale til Gud: Lovprisning, tilbedelse, bedebønn, takkebønn – og det jeg kan kalle teologi for Guds ansikt. Med det siste mener jeg en utfoldelse av et tema som en framsier i tiltale til Gud. (Et eksempel på hva jeg mener med dette, er første del av dåpsverset i Blixsalmen *Med Jesus vil eg fara*: «Du til di grein meg sette alt i min fyrste vår, med livsens dogg meg vætte, gav sol og signa år.») Noen av tekstene bruker nok tiltaleformen som litterært virkemiddel. Men uansett blir vi med fram for Guds ansikt når vi synger. Se nærmere refleksjon nedenfor.

De ulike salmene i denne boken har i alt ca. 3820 strofer (enkeltvers). Av disse inneholder ca. 1580 tiltale til Gud/Jesus/Ånden. Uoffisielt dreier det seg altså om 40 %.

Vi får et overveldende inntrykk av salmesangens rolle som ressurs i gudstjenestelivets bønneliv. Mange salmer er rene bønnesalmer der kommunikasjonen er rettet oppover i takk, tilbedelse, påkallelse og bønn. Selv om mange i den 'syngende stund' ikke alltid legger sin sjel i salmens budskap, drar den den enkelte med i retning Guds ansikt.

For Guds ansikt

I de salmene som skifter mellom *omtale av Gud/Guds gjerninger* og *tiltale til Gud* (i ulik form), får også de strofene som omtaler Gud (i tredje person), preg av teologi for Guds ansikt.

Et eksempel på dette er den salmen som i Norsk salmebok er plassert først, *Herre Gud ditt dyre navn og ære*. Dette er Petter Dass (1647–1707) sin gjennomgåelse av Fadervårets første bønn «La ditt navn helliges». Originalteksten i *Sjungende katekis* er talende for det vi her vil løfte fram. Der har salmen 16 vers. Det første og siste har retning oppover, som tilbedelse og bønn. De fjorten mellomliggende versene er proklamasjon av Guds storhet og formaning til oss om å vise ham ære. På grunn det innledende og avsluttende verset opplever vi at vi står for Gud når synger/leser. Formaningen om å ære ham blir i vår munn en lovprisning. Innlednings- og avslutningsverset holder oss likesom fast for Guds ansikt. Salmen får i sin helhet preg av tilbedelse.

Blix-salmen *Med Jesus vil eg fara* (516) starter med en proklamasjon, et slags vitnesbyrd eller en erklæring overfor en selv og andre. Men allerede tredje linje er en bønn, «Gud lat den samferd vara alt til min døyand' dag». Proklamasjonen utover til medmennesker og bønnen oppover til Herren er vevd sammen.

Det samme fenomenet preger også noen botssalmer. Landstads *Jeg står for Gud som allting vet* (299) handler om å 'stå for Gud'. Men vi merker fort at dette blir mer enn en beskrivelse. Vi havner for Guds ansikt når vi omtaler syndigheten vår. Alle de tre versene avsluttes med «O Gud, meg synder nådig vær».

Vekkelsessalmene som kaller til omvendelse og tro, har naturlig nok tiltale til den uomvendte som en hovedsak. Men også der hender det vi merker bønnemodus. Blixsalmen *Å tenk på Gud i ungdoms år* tar oss med malende ord inn i alvoret, at livet ender med aldring og død. Sisteverset kommer derfor naturlig inn med en bønn for den ungdommen som ble tiltalt i hvert av de foregående versene: «Gud, lat då bløma i kvar bygd ...» (Sangboken nr.233). Den salmen som ofte hørte med under Billy Grahams aksjoner, *Just som jeg er*, legger ord i munnen på den som har brutt opp og vil søke Herren (Sangboken 193). Salmer om å komme til Jesus kan være skrevet slik at den som synger tas med like inn til bønnens 'inngangsparti'! Et eksempel er Bjerkrheims, *Du får koma til Jesus* (Sangboken 150).

Det samme gjelder salmer som kaller til helliggjørelse. Noen av dem er rene bønnesalmer, som f.eks. *Mer hellighet gi meg, mer mildhet o Gud* (514) og *Lær meg å kjenne dine veie* (195). Andre helliggjørelsessalmer skifter mellom et forsett om forandring (eventuelt om å fortsette på vandringen med Jesus) og en tiltale til Jesus: Alle versene i *Mitt liv vil jeg leve i samfunn med Jesus* (790) avslutter med «Jeg følger deg, Jesus, jeg følger deg».

Dybde og bredde i bønnesalmene

Når mange tar bønnevers i munnen i sitt daglige bønneliv, vitner det om at versene har gått en 'i ryggmargen', og at de gjennom poesien har funnet et språk for det de har på hjertet. Salmedikterne har fanget både tematikk og språk på en måte som oppleves treffende og vakkert, og som kan fungere som ens personlige bønn.

Men et annet aspekt hører også med. Salmeversene er nemlig ofte langt mer innholdstunge enn det en selv ville ha gitt bønnen om den skulle være uttrykt med ens egne dagligdagse formuleringer. Bredden i tematikk blir større, for hvert enkelt bønnevers inneholder formuleringer også om tema en ikke i utgangspunktet har vært så bevisst på.

Eksempel: Bønnesalmen *Sørg o kjære Fader du* (461) inneholder tematikk som en selv kanskje aldri ville ha hentet fram i bønn til Gud. Jo da, en ber for «hus og hjem» - et meget vanlig bønnetema. Men i nye linjer legges følgende som bønn i vår munn: «Sørg – for mitt navn og ære. Heller ikke korset glem som jeg her må bære.» Dermed tematiseres bønnen om å bli respektert for den en er ('ære'). Og det kors 'jeg må bære' signaliserer en kristendomsforståelse som regner med Guds oppdragelse og tukt. (Kors - her i betydningen noe tungt vi har å slite med i kristenlivet.) Kanskje ville en selv aldri ha hentet fram disse tema i eget bønneliv. Nå ble de med – i form av salmevers en ba for Guds ansikt.

Innledningsstrofen på det gamle bønneverset *Skriv deg Jesus på mitt hjerte* (229) er original. Verset er fra en lang pasjonssalme av Kingo der innskriften på Jesu kors ('Jesus fra Nasaret, jødernes konge') ga ham en oppbyggelig assosiasjon: Jesus vil være kongen i hjertene *våre*, han er ikke bare *jødernes* Messias.

Dette verset er det eneste som har 'overlevd' fra denne pasjonssalmen. Tusener har gjennom århundrene lært det utenat. Den originale innledningen gjør at det huskes og lett blir med i bønnelivet.

Men hva kommer med i tillegg? Jo, *virkingen av* at Jesus skriver seg inn i hjertet: «... at ei lyst ei heller smerte deg formår å slette ut». Kingo levde i Bibelens verden. Han visste at troende mennesker opplever fristelser knyttet til lykke og adspredelser (lyst) og fristelser knyttet til tøffe tider (smerte). Motgang kan vekke protest mot Gud og fristelse til å vende ham ryggen. Disse tema ville mange aldri fått med i sin egen frie bønn. Egenformulerte bønner har for mange av oss et snevert temafelt.

Med andre ord: Den tematiske dybden og bredden i gode salmer preger bønnelivet både under fellessangen og når en tar dem i bruk i ens personlige bønneliv. (Noe av det samme skjer når en ber Fader vår: En bruker formuleringer som tematiserer forhold en selv kanskje ikke hadde øverst på lista over bønneemner. For Fadervårs del er dette forhold som angår Guds navn, Guds rike og Guds vilje her i verden.)

Bønnesalmenes didaktiske funksjon

Den som leser Jesu 'øversteprestelige bønn' i Joh 17, tas med inn i Jesu eget lønnkammer. Her ber Jesus på en måte som sprenger vei inn i hjertene våre for et meget fyldig og sterkt budskap. Vi hører hva han var opptatt med nå – i tiden like før sin store frelsesgjerning. Vi undervises – i bønnens form – både om forfølgelse, om Guds omsorg, om betydningen av hans korsdød som 'helligelse' («Jeg

helliger meg for dem»), om kristen enhet, om kjærlighet, om håp og om apostlenes forkynnelse for ettertiden og virkningen av denne forkynnelsen. Jesus ber for «alle de som ved deres ord kommer til tro på meg».

Vi kan tale om bønnens didaktiske funksjon, dvs. at den fungerer som trosopplæring.

Dette gjelder også i høy grad bønnosalmer med bredt dogmatisk eller frelseshistorisk innhold. Det vi har lært i troslæren, legges i munnen vår på en personlig måte og gir oss innsikt og forståelse.

Jeg lar det gamle salmeverset *Du som freden meg forkynner* (216) være et kroneksempel. Det har en god rytme og lar seg lett trekke inn i bønnelivet. Begrepet fred er dessuten et av de begrepene som 'treffer' en trang inni oss. Men hva får vi med på kjøpet? Jo, en presentasjon av det aller mest sentrale i evangelisk frelsesforståelse, formuleringer som luthersk kristendom ikke kan leve foruten:

Du som freden meg forkynner,
du en frelser, jeg en synder,
du med amen, jeg med bønn,
du med nåden, jeg med skammen,
å, hvor vi dog passer sammen,
du Guds salvede, Guds sønn.

Salmeverset gir en enkel innføring i et tema som i dag er upopulært å betone, men som likevel skaper gjenkjennelse i ærlige sjeler. Og vi lærer noe ved selv å bruke disse formuleringene for Guds ansikt. Det 'du' og det 'jeg' som her settes opp mot hverandre, møtes i en herlig omfavnelse i de siste to linjene.

Flere eldre salmer har et sistevers der takk og lovprisning rettes mot Gud som *den treenige*. Treenighetslæren oppleves kanskje ikke som naturlig tema i våre hverdagslige bønner når vi ber for 'for oss selv og for alle våre'. Men salmene fastholder oss i et fokus på bredden i vårt trosinnhold. «Lov takk og pris i evighet den hellige treenighet, halleluja!» sang vi rundt juletreet i min barndom. Med litt barnelærdom i bunnen minte bønneverset oss om at vi står for den hellige Gud, en guddom i tre personer.

Lina Sandell sin glade salme om troens rikdom er egentlig en bønn: *O Jesus åpne du mitt øye så jeg kan se hvor rik jeg er* (477). Men mens hun trer fram for Jesus beskriver hun rikdommen. Treenighetslæren ligger i bunnen.

- «Jeg har en *Fader* i det høye som faderomhu for meg bær».
- «Jeg har en *bror* som ved Guds side vet om min sak og ber for meg» (Jesus som forsoner og forbeder i himmelen).
- «Jeg har en *talsmann* tro i nøden, en trøster og en hjelper god» (parakleten, Den hellige ånd).

Slik blir denne sangen en undervisning i hva de tre personene i guddommen betyr for meg personlig. Og takken og gleden i formuleringene rettes mot ham selv. Jeg husker godt første gangen jeg oppdaget dette.

Nyere sanger – tynne greier?

Jeg har noen ganger brukt slike uttrykksmåter. Og mange i min egen generasjon og tradisjon har kommet med tilsvarende karakteristikk.

Det er godt mulig å finne sanger som er tynne og kanskje endog noe selvsentrerte i teksten. En kan trolig også dokumentere at noen sanger fra den nyere – og gjerne globale – sangskatten er ensidig preget av reformert teologi eller karismatisk teologi i den grad den er så innholdsmettet at det konfesjonelle særpreget merkes. Gjentakelsene kan bli slitsomme for noen, og tilbedelsen kan bli påtatt. Men mange hengir seg til disse sangenes lovprisning og gjør den til sin egen. Lovsangen setter ord på hjertets følelser og retter dem mot Gud i tilbedelse.

Jeg skal ikke i denne artikkelen gjennomgå teologien i denne nyere sangskatten. Det er en meget omfattende oppgave som hymnologer burde prioritere. Men denne sangskatten er trolig mer variert enn vi tenker. I noen ungdomsmiljøer skjer det for øvrig prisverdige forsøk på screening og på å hente fram eldre stoff med tyngde og med bredere innhold i lovsangen. De har innsett at det ikke er for ingenting at stoffet i salme- og sangbøker i tidligere tider gjennomgikk en årelang diskusjon – med teologisk, litterær og språklig kvalitetssikring som resultat.

Likevel: Det burde ha vært en grundigere samtale både om læremessig forankring og formelle særtrekk (litterært og musikalsk) i den dominerende sangskatten. Fromhetslivets uttrykksformer, innhold, terminologi og tonespråk har vært i kraftig endring i noen tiår. Årsakene ligger bl.a. i endringene i ungdomskulturen, endringer i dens globale nettverk, endringer innen forkynnelsens profil og i de mulighetene som tidens 'elektroniske virkelighet' byr på. Å stanse opp og spørre hva som har skjedd i vårt felles fromhetsliv, kan føre noe sunt og godt med seg. (Forøvrig er heller ikke tidligere sang- og salmebøker uten innholdsmessige skjevheter og formelle svakheter.)

At unge kristne finner nye veier i møte med sin egen generasjon er rett og naturlig. I denne artikkelen skulle fokus være på bønnelivet og dets teologiske forankring. Både innhold og balanse i sangskatten preger uten tvil trosforestillinger og *dermed bønnelivet* i de aktuelle miljøene.

Mitt memento til nyere generasjoner er følgende: Den kristne menighet har ikke råd til å miste kontakten med tidligere generasjoners åndelige liv (slik det faktisk i høy grad har skjedd med mange miljøer der de som preger menighetslivet er i 30–50-årsalderen).

OG: De som bare holder seg til 'det gamle og solide', bør gjerne gjøre som de gjorde i tidligere tider: Trekke med seg det beste av samtidens populære salmer/sanger.

La meg innrømme: Jeg har oppdaget at sanger f.eks. i gospeltradisjonen også kan sette lovprisningen inn i en kontekst av sentralt læremessig innhold. De som synger, og de som stadig hører sangene, får med seg sterke utsagn som dreier seg både om kristologi, menneskesyn og frelseslære. Vi lar Kirk Franklins sang om Guds lam være eksempel. Den bærer preg både av tiltale og omtale – og med synd og nåde som referanseramme (selv om presisjonsnivået i formuleringene – som ofte i kristen poesi – ikke overalt er like tydelig):

Now behold the Lamb
the Precious Lamb of God,
Born into sin that I may live again.
He's the precious Lamb of God.

But I'm standing right here
in the midst of my tears, Lord
I claim You to be the Lamb of God.

[chorus]
Thank You for the Lamb
the Precious Lamb of God.
Because of Your grace
I can finish this race
the Precious Lamb of God

Even when I broke Your heart
my sins tore us apart
But I'm standing right here
in the midst of my tears
I claim You to be the Lamb of God

Et enda bedre eksempel er *In Christ Alone*.

Oppmuntring til bønn og tilbedelse

Nyere sanger i denne tradisjonen er ofte tilbedelsessanger. Men formelt er det ikke sjelden at *oppfordringer* til lovsang og tilbedelse dominerer. For den som hengir seg til disse sangene, vil oppfordringene i seg selv ta en med i bønnens modus. Ofte får dette tydelige kroppslige utslag som løftede hender og igjen-knepte øyne.

Men slike oppfordringer hører også den eldre salmeskatten til. Flere salmer formaner indirekte til bønn med inntrengende formuleringer som nettopp *er* bønn. Salmen *Lær meg å bede Gud* (538) er i alle sine strofer en bønn om hjelp nettopp til bønnelivet. Vanligere er salmer (eller enkeltstrofer) som i sitt innhold oppmuntrer oss til å legge alt som tynger, fram for Gud (jf. *Velt alle dine veie*, 174). Eller de oppmuntrer oss til takk og tilbedelse og lovsang for Guds ansikt. Et eksempel fra min barneskoles salmeskatt er *Nå la oss takke Gud* (546). Rent formelt er den en kraftig tilskyndelse. Og takkeemnene listes opp for oss: Gud er den som «helt fra moders liv på oss har nådig tenkt, og alt hva tjenlig er så rikelig oss skjenkt.»

Første strofen av Blixsalmen *Syng i stille morgonstunder* (692) er en tilsvarende oppmuntring. Vi kalles til lovsang rettet mot Gud. For han vekker livet 'opp på ny'. Salmen fortsetter med ren bønn til Gud om hjelp til å velge livets vei mens det ennå er tid.

Felles bønn og individuell bønn

Noen bønnevers representerer rent formelt et 'vi'. De som ber, bruker første person flertall. Tre av mange eksempler på dette er:

- Ronald Fangens salme *Be for oss Herre, i vår nød* (Sangboken 398)
- Blixsalmen *Gud signe vårt dyre fedreland* (683)
- Blixsalmen *Jesus, du er den himmelveg som til Gud Fader oss leier* (214).

Andre bønnevers eller tilbedelsesvers er formulert i første person entall:

- «Jeg gjerne palmegrene vil om din krybbe strø» (fra *Mitt hjerte alltid vanker*, 29)

- «Styrk **meg** rett kraftig i sjelen her inne at **jeg** kan kjenne hva Ånden formår» (fra *Jesus din søte forening å smake*, det verset Hauge ba ute på åkeren, 409)
- «Mer hellighet gi **meg**, mer mildhet, o Gud» (514).

Når vi sammen synger 'jeg'-salmer, merker vi ofte at det er godt å synge dette som en gruppe eller en forsamling. 'Vi er flere som tror.' Slik ivaretar salmesangen noe av det som Clemens av Aleksandria skrev da han gjennomgikk Fadervår: At vi straks opplever oss å tilhøre et fellesskap når vi ber. Gud er 'vår' far. Vi er individer med våre problemstillinger, men vi er først og fremst troende mennesker som sammen står for 'vår' Gud og frelser og har de fundamentale vilkår felles, både som mennesker og som Guds frelste barn.

Men samtidig er det slik at vi – når vi synger 'vi'-salmer – ofte uten videre kjenner at dette gjør vi oss til ett med som enkeltkristne. 'Jeg' står her for Guds ansikt og tiltaler ham – selv om jeg er én av mange. Vi er enkeltpersoner som har våre bekymringer, vår frelsesglede, vårt håp og ønsker. Vi er troende enkeltmennesker.

....

La meg avslutte disse refleksjonene med noe Augustin forteller om fra den tiden han kom til tro. Han ble ikke trett av å se inn i Guds store visdom og frelsesplan, sier han. Og da han hørte de vakre salmetonene bruse gjennom kirkerommet, ble han følelsesmessig revet med. Tonene strømmet inn gjennom ørene, og det han sier videre avspeiler at fellessangen ble en del av hans bønneliv.

Slik skal vi tenke om dem som har skrevet og skriver gode salmer, sanger og melodier: De er nådegaver til hjelp og oppbyggelse for oss andre, vårt bønneliv inkludert.